

attamen ejusmodi narrationes divulgatae sunt apud eos, qui, vel testes oculati fuerant eventuum posteritati consignandorum; vel traditionem eorum, quae ipsi non viderant, a majoribus habebant, eo modo acceptam, quo nos Japones, & Sinas existere, aut Romanos, Graecos, Persas rerum potitos. Haec ita dicta sint, quasi auctoritatem humanam tantum Historici sacri sibi conciliarent, quos ceteroqui, Spiritu Sancto dictante loquutos, catholicè profiteremur.

292 Schol. Denique ne plura, quam par est, congeramus, quae repetitiones fere sunt argumentorum haecenus solutorum; animadvertendum, quaecumque in historia reperiuntur absurda, dissona, falsa, exaggerata &c. contra praefatas conditiones (281) plenam auctoritatem constituentes, peccare. Neque enim omnia amplecti indiscriminatim oportet, quae ab scriptoribus eduntur; verum omnem historiae auctoritatem elevare, id demum est sensum communem ejuravisse. Ingenuè fatendum, plerumque historicos partium studio omittere, addere, exaggerare, elevare facta, quae genti suae dedecus, aut rivali gloriam accersere possunt: idcirco magna cautela legendi sunt scriptores, praesertim nostrae aetatis, quorum sublesta fides satis, superque nota est. Fucatis namque eloquentiae coloribus, atque energica quadam dicendi vi phantasiam rapiente; humana, divinaeque omnia miscentes; nihil antiquius habent, quam ut religionem, societatemque evertant, ac alium rerum ordinem humaniorem, si diis placet, introducant. Quid tum postea? an minus verum erit, Gallorum regnum eversum? Ludovicum XVI. trucidatum? bellum per universam fere Europam propagatum? Humanum sanguinem ad satietatem usque sitiētis soli undique perfusum? Atqui haec sunt, quae ab humano testimonio plenam auctoritatem habent, ut pro criterio veritatis adsciscantur (281), non illa *peculiaris*, & *minuta*, quae praesertim in historia *parum nota sunt*, ut ait Leibnitiū. Sed haec haecenus.

CAPUT TERTIUM.

Methodus disputandi.

293 Concertationes litterariae tum privatim in scholis ad exercitationem instituuntur: tum publicis in theatris exhibentur ad annui profectus adolescentium ostensionem: quum denique, quod rarius apud nos fit, ut aliqua controversia discutatur, veritasque, quoad fieri potest, elucidetur. Miror, quosdam philosophicarum institutionum scriptores, praecipua methodi disputandi hunc tertium modum respicientia tradidisse, quae fere nullius sunt usus.

Obse-

Obsecro, mi bone, adolescentinè, quae tu dictasti, defendenti, hoc praecipuum tradis? *Disputetur animo veritatis.* Hinc paratus uterque sit ad deserendam sententiam suam, si eam falsitatis convinci videat? Non puto. Quid igitur est causae, cur ejusmodi praecipua tradas, quae non usveniunt? Satius igitur duco, leges diversas pro diversitate disputationis quam brevissimè proponere, juxta triplex disputandi genus modo enuntiatum.

294 In scholis concertationes fere quotidianae habentur, ut juvenes positiones a magistro dictatas, aut ab auctore, cui operam navant, typis vulgatas propugnent, atque impugnent; tum se ad disputationem exercendi gratia; quum etiam ut quae privatim didicerint, altius infigantur, acriusque ingenium a disputatione acquirant. Usu magis, quam verbis addiscenda sunt, quae ad praeludia disputationis spectant: concertatio verò sic instituitur. Defendens argumentum ab contradicente propositum integrum repetit, sive ut vulgè ajunt, resumit, quod fieri debet totidem verbis, aut saltem eundem sensum reddentibus: deinde singulas propositiones expendit, *negans, concedens, distinguens*, postquam singillatim quamlibet repetiverit. Quod si propositio talis sit, quae maturius examen exposceret, neque contra conclusionem ex ea aliquid deducatur; *permittit* propositionem: quando verò omninò ad rem non pertineat, aut alterius scientiae provincia sit; *omittitur*, aut *transmittitur*, quod etiam voce transeat exprimere solent; quod idem fere sonat, ac ejus discussionem nolle assumere. Concessis praemissis, consequentia negari debet, aut consequens distinguere; imò nec *consequens* distinguere oportere vult Tamagna, nisi prius ex praemissis alterutram distinxeris, quod non ab omnibus usu receptum video. Nonnumquam argumentum solet retorqueri, quod ut praecipue oculis poneremus, supra exhibuimus (286, 287). Quod ad oppugnantem attinet: negatam propositionem, pro consequentia sui syllogismi, aut entymematis elicere debet; secus, eandem non probaret. Quum vero distinctione usus est respondens, partem negatam, aut concessam ita assumere debet, ut semper contra thesīm nervos intendat; nec longius vegetetur ab scopo deflectens. Disputationi eatenus insistendum est, quoad aliquid novi contra thesīm proponatur: soluta jam difficultate, aut respondente ipsam nihil enodante, ab disputatione cessandum est. Cavenda tamen est puerilis petulantia nimis de victoria impotenter exultans, atque adversario exprobrans ingenii imbecillitatem, eo quod aut victus sit, aut negata probare impar est. Convicia enim, diceria, sarcasmi, arrogantia, contemptus, aliaque hujusmodi, quae inter disputandum nonnumquam interseri solent, non modo ur-

ba-

banitatem dedecent; verum christianam etiam charitatem prosindunt. Denique vociferationes, clamores, inconcinni motus, aliaque phræneticum magis, quam sapientiæ alumnæ decencia, omnino vitanda sunt. Neque virorum alioquin litteris, maturitate, ac gravitate pollentium quemquam movere debet consuetudo: nam contra urbanitatem, ac decentiam exempla allegare nefas est, imò & illa sequi turpissimum.

295 Ad publicas concertationes quod attinet; meminisse oportet hinc illarum institutionis, quem nonnumquam oblivisci videntur, qui in eis contradicunt. Ego quidem sic existimo, idè a majoribus nostris publicas disputationes inventas fuisse, ut adolescentuli philosophicis, aut theologicis studiis operam navantes, ad studium incenderentur, animo reputantes, se in publica palæstra ratione eorum, quæ in scholis didicissent, reddituros. Quamobrem nimis inurbanè eum se gerere dixerim, qui tamquam pro aris, & focis decertaturus, adolescentem publicas theses defendentem, argumentorum vi opprimere nititur: egregiam scilicet laudem, & spolia ampla referre se existimans, si eundem circumveniat, aut etiam si fieri potest, præceptorem ipsum disputationi præsentem. Neque enim positionis veritas, aut falsitas discutienda proponitur in publica disputatione, ut athleticis ejusmodi conatibus dimicandum sit: neque locus, & tempus hujusmodi disquisitionis aptum est theatrum illud litterarium, in quo etiamsi victoriæ opponenti contingeret, non a falsitate thesis, verum ab ejus in disputando solertia, aut defendentis imbecillitate repeteretur. „Tantum abest, inquit Eduardus Corsinus, ut concertationes illæ, quæ fieri subinde solent, inquirendæ veritati conferre possint, ut omnem potius ipsius inveniendæ spem nobis eripiant. Innata siquidem gloriolæ cupiditas, contradicendi spiritus, disputationis ardor, ingenii ostentandi studium, & pervicax quædam in asserendo constantia nos interdum transversos abripit, ut veritatem assequi non possimus; vel si forte ea nobis affulserit, negligamus. „Unde ego concluderem, hisce disputationibus omnino alium finem præstitui debere; nimirum periculum faciendi, atque auditoribus exhibendi discipulorum in studiis profectum; quovis alio ingenii ostentandi, aut si mavis, etiam veritatis inquirendæ studio remoto. Ceteroqui inutiles, atque mirificè vitiosos esse congressus illos, qui publicè peraguntur, ut populus spectator, idemque iudex accedat, in quibus amor unus vincendi dominetur, ac dissidentium quilibet eo consilio disserat, ut quicumque disputationis exitus sit futurus, semper tamen opinionem eandem ex colloquio constantissimè referre debeat, cum prælaudato scriptore non invito profitebor.

296 Quocirca, ut ad tertium disputationum genus veniamus, ad inquirendam veritatem congressus illos tantum valere dixerim, qui remotis arbitris, partium studio seposito, sine ullo contendendi ardore, aut gloriosa ingenii ostentandi cupidine instituuntur. Si qui umquam peracti sunt, aut peragentur præfatis conditionibus, simillimos esse pronuntiabo Academicorum disputationibus, quas si diis placet, ejusmodi fuisse, persuadere ipsi nituntur. „Nostræ, inquit Tullius (in Lucullo c. 13.) disputationes non quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo, & audiendo eliciant, & tamquam expriment aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat. „

CAPUT QUARTUM.

Methodus legendi, seu studendi.

297 **M**emini, me adolescentulis studendi præcepta tradere, qui philosophiæ operam dant; diversas postea scientias pro ingenii captu, munerum suscipiendorum ratione, aut animi propensione exculturis. Primum igitur methodum philosophiæ studendæ; deinde generaliores alias leges, quamlibet scientiam spectantes, proponemus. In antecessum tamen, quod omne studiorum genus respicit, monitos omnes volo, ad legendum, animum ab omni inordinato affectu vacuum adducere oportere: *in malevolam quippe animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.* Experimentum quilibet in semetipso capere potest; nihil magis attentionem impedire, quam inordinati impediunt affectus, perturbationes animi, aut imagines quædam vividiores phantasiam percellentes, atque animo continenter occurrentes.

298 Ad studium philosophiæ cum fructu peragendum, multum conducet labor studendi methodicè susceptus: & primò unumquemque articulum, seu *numerum* attente lege: deinde remotis a libro oculis, quæ legisti, repete, non tam e memoria recitando, quam sensum eliciendo: demum quum singulos articulos præfato ordine didiceris, integrum paragraphum, aut caput continenter repete. Secundò. Multum conferet, postquam mente comprehenderit integrum caput, illud exscribere eo modo, quo memoriæ illud mandasti; scriptum mox cum libro collaturus. Tertio. Si quid, proprio Marte partum, addendum aut animadvertendum occurrat, cum præceptore conferendum, ad calcem adjuuge. Quarto. Postquam universam dissertationem exhausseris, de integro eandem repetere oportet, ut altius memoria insculpatur. Quintò. Quæ negotium

facessunt, aut omnino non percipiuntur, prius debent cum præceptore, aut alio peritior conferrari, nec ulterius progrediendum, donec quæ præcedunt, rite comprehendantur.

299 Quod si jam studium proprio ingenio suscipiendum foret, duo maxime cordi esse debent: delectus disciplinæ, cui danda est opera, ac librorum eandem pertractantium. Lectio namque vaga, & fortuita sine ullo fine scientiæ alicujus addiscendæ, aut obvium quemque scriptorem temerè arripiendo, confusionem idearum magis, quam doctrinam parere apta nata est. Primum igitur oportet ingenium proprium consulere, statum, vires, *quid ferre recusent, quid valeant humeri*. Newtonus, Boscovickius mathesim, ac physicam colant; Turnefortius, ac Linæus botanicam; Bourdalovius, Segnerusque sacram eloquentiam; Suarius, Petavius theologiam tamquam propriam spartam sibi deligant: ceteroqui mathematicus theologum volens agere, quum in calculis plusquam hominem, si ita loqui fas est, se præstiterit; Apocalypsim exponens; humana patietur, ut de Newtono agebat Volterius. Deinde ad librorum delectum, sive scriptoris optimi, qui methodicè, perspicuè, ac prout ingenium quemque ducit, aut breviter cum perspicuitate consociet, aut fusiore calamo rem tractet, animum appellere oportet. Delectus hic maximi faciendus est: ex pravo enim delectu depravatum morum, erronea dictamina, præposterus cogitandi modus, stilus vitiosus, si minus infructuosus studendi labor prorsus dependet. Fateor juvenum non esse scriptorum meritum pensare; attamen & iudicio sapientum, quos consulere possunt, & constanti apud eruditos fama, optimos quosque deligere sibi queunt.

300 Postquam auctorem tibi omnibus numeris absolutum delegeris; præter ea, quæ modo diximus de methodo philosophiæ studendi, sequentia accipe. I. *Nullitas additus jurare in verba magistri*, quam voles maximam de ipso præconceptam opinionem habueris: sed veritatis amor pro quacumque parte illa steterit, nos ubique deducere debet, ut probemus, quæ vera aut verisimiliora sunt; & quæ secus fuerint, deseramus. *Obest plerumque, agebat Cicero (1. de Nat. Deor. c. 5.) iis, qui discere voluerint, auctoritas eorum, qui se docere profitentur: desinunt enim suum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo quem probant iudicatum vident.* II. Non statim ac aliquid displicet, improbandum est. Plura sunt, quæ primo aspectu absona videntur, deinde tamen omnibus, quæ præcesserunt, ac sequuntur, pensatis, aliam rerum faciem repræsentant. Novi hominem, qui tantum non impietatis damnabat recentiorum de speciebus Eucharisticis sententiam; ceterum omnia

omnia convicia in eandem conjiciebat. Forte fortuna in Monteiri philosophiam incidit, ac primo in ipsum fremere, tum pacatius legere; deinde veluti indulgentior factus, voluit de integro causam instituere: denique ad extremum opinionem præjudicatam deposuit. III. Omnino vitanda est lectio præcepta, perfunctoria, aut oscitanter facta. Sunt nonnulli, qui devorare citius, quam libros legere videntur: sunt qui ita legunt, ut si ab eis postea quid legerint, rôges; perinde ac si aliud egissent, recordantur. Defectus nimirum attentionis, rei litterariæ pestis, omni cura vitandus est; ac si opus fuerit ad conciliandam attentionem, stilus præ manibus semper habendus, ut simul ac periodum legeris, statim in commentaria referatur. Demum liber in lexicum modum præsto esse debet, in quo notentur observatu digniora, quæ in auctoribus legimus, volumine, tractatu, capite, ac pagina indicatis; ut postea quum opus fuerit, loca reperiantur scriptorum, qui materiam tunc nobis necessariam reddant. Quantum usui futura sit hæc praxis, quum aliquid proprio Marte componendum sit, experientia docebit, aut penitentia eos, qui monitum contempserint.

CAPUT QUINTUM.

Scientiarum Impedimenta.

301 **S**cientiarum præcipua impedimenta tum a voluntate, quum ab intellectu oriri possunt; ac siquid de meo addendum sit, quod ab paucis notatum reperio, etiam a memoria. Ad voluntatem quod attinet, capite proximo adnotavimus, animi perturbationes nimium quantum mentis attentionem distrahere; quod obstaculum esse maximum scientiis condiscendis, nemo non videt. Verum operæ pretium erit singillatim indigitare plura voluntatis vitia, quæ litterarum acquisitionem vel præpediunt, vel impediunt. Ac primò ignavia ac lassitudo animi, qua laborem detrectant nonnulli, contenti superficialem notitiam ferum tenere, quin enucleatè, atque intimè veritatem rimentur. Nonnumquam etiam reperies homines perfricatæ aded frontis, qui ut suam ignaviam tegant, scientias omnes despiciunt, quasi nugæ sint litteratorum, magna venditantium pompa, quæ sciri non possunt, aut scire nihil interest. Pyrrhonicos istos diceres, prius omnes scientias accuratissimè perpensis, atque earundem inutilitatem comperta, in hunc contemptum devenisse. Audivi quemdam ab desidia satis nobilem sapius inclamantem, se nihil solidum nisi in Scripturis sacris invenire: inibi historiam, geographiam, chronologiam, criticem, astronomiam,

miam, physicam, verbo, scientias omnes addisci. Quis non putaret hujusce hominis bibliothecam SS. Patrum, Interpretum, Versionum omnis generis referant esse? Scilicet ejus conclavia perlustranti vix, præter breviarium, alium librum aspicere liceret.

302 Secundò. Intemperantia quædam animi, ac sacra sciendi fames, qua torquentur fervidioris naturæ homines, ita ut penè devorent libros; paucisque diebus integras bibliothecas exhauriant: hectica febris laborantibus similes, qui dum plus cibi ingurgitant, magis contabescunt. Non multa sed multum legere, his inculcandum est. Verissimè enim & ad animum transferri potest, quod Senibus inculcabat Cicero in Catone: *Tantum cibi, & potionis adhibendum est, ut reficiantur, non ut opprimantur vires.* Quod enim cibus corpori, lectio menti est; quam si nimium oneraveris, nihil concoquet. Invaluit etiam apud litteratos, fato nescio quo rei litterariæ, universalis quædam eruditio, scientias, linguas, artesque omnes complectens; ita ut nisi habeatur illi similis, de quo Juv. Sat. 3.

Grammaticus, rhetor, geometer, pictor, aliptes, Augur, schenobates, medicus, magus, omnia novit, in album eruditorum recipi non possit. Hinc perfunctoria quædam notitia scientiarum omnium, quas neque sciunt, neque ignorant: progressus tamen inde scientiarum sperari potest nullus; hinc *pedantismus*, ut dici solet, in rempublicam litterariam invehit, ita ut si quorundam elucubrationes legas, ad duas tertias partes citationes ac notas invenies, in quibus auctor hebraicè, græcè, chaldaicè, latinè, gallicè, italicè, hispanicè, anglicè loquitur; atque historiam, medicinam, algebra, antiquariam, physicam, poesin, chymiam, veterinariam, musicam, astronomiam, botanicam, quid plura? omnes artes, ac scientias complectitur. Ego verò neminem nomino, ut quis mihi jure succenseat: hæc autem dici oportere existimavi, ut juvenum ingenia ad genuinam litteraturam conformentur.

303 Tertio. Inordinatus amor sui, a quo plerumque ducti nos mirificè extollimus; ingenium majus, quam a natura acceperimus, nobis tribuimus; alios contemnimus; similitates scholasticas fovemus, odium in alterius sententiæ auctores creantes, qui nostræ favent, extollentes: nostra studia, elucubrationes, opiniones magis ad gloriolam captandam, quam ad veram scientiam acquirendam, conformamus: demum ab hoc fonte inexhausto præter alia quidam contradicendi ardor enascitur, ac reprobandi quæ aii dixerint, aut scripserint, & pertinacia quædam insuperabilis proprias opiniones sustinendi; quæ colloquia etiam familiaria ad altercationes perpetuas traducit.

304 Age jam, atque offendicula, quæ intellectus scientiis

tiis opponit, videamus. Neque verò hic tarditatem ingenii in medium adducere est animus: qui ita a natura conformatus est, aliam sibi vivendi rationem comparare debet, ac litteris valedicere. Quod si solers ingenium a natura sortitus fueris, præjudicia omnino exuere oportet, quæ rei litterariæ perniciem maximam afferunt. Præjudicium, ut ipsa vox sonat, est sententia animi ante tempus lata, aut concepta. Errores omnes in præjudiciis haberi possent; sunt enim judicium mentis præposterum, eo quod sine ratione sufficiente ad ferendam sententiam, intellectus illam profert, atque idcirco miserandum in modum in errorem impingit. Præjudiciorum fontes sunt.

305 Primus *Educatio*: Ab infantia servis, sæminis, ac personis vulgaribus septi, deinde pueris aliis consociati, qui errores a suis haustos, quos a domesticis non accepimus, nobiscum communicant, acceptos confirmant; incredibile dictum est, quot præjudicia sensim, ac sine sensu imbibamus. Secundus *Auctoritas* parentum, pædagogum, præceptorum, aliorumque, quos veluti oracula a sensu revereri assueti sumus, præjudicatas opiniones adeo tenaciter in cereis puerorum mentibus infingere solent; ut vix, aut ne vix quidem, postea ipsos evincere queamus, ut dociles præbeant aures melioribus disciplinis. Si nos contra hæc præjudicia animum non obfirmassemus, enimverò hororem vacui, qualitates occultas, aliaque ejusdem furfuris etiamnum pro aris ac focus sustineremus. Tertius *Sensuum illusio*, seu rectius dixerim, propensio ad judicandum statim ac sensus referunt, quin eorundem relationem discutiamus, ratione in judicem adscita. Vitium hoc aded genus hominum pervasit, tamque naturæ nostræ insitum est, ut nemo unus sit, qui gloriari possit, se a sensibus nunquam illusum. Audeo dicere, Copernicanum systema minus ab auctoritatibus sacræ Scripturæ, quam a sensuum nostrorum præjudiciis labefectari. Quartus *Prave affectio*nes. De his jam modò egimus, quum de voluntate disse-rebamus. Audi nunc Tullium (lib. 2. de Orat. c. 42.) „ Plura multò homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate „.

306 Ab ideis etiam obscuris & confusis nostri intellectus (27, & seq.) profectum in scientiis impediri, indubium est. Nonnulli ita conformati sunt a natura, ut etiamsi tardioris ingenii non sint, tam obscurè, aut confusè res percipiunt, atque in mente collocant, quas si explicare postea velint, nec ab aliis percipiuntur, & ipsi se non intelligant. Alii autem nitidam mentem nacti, a properata, aut etiam oscitante lectione, quas concinnas

habere possent ideas, confusas accipiunt. Utrique pro acquirendis notionibus claris, ac distinctis, sequentia monita damus. Primum; Lectio properans, aut perfunctoria omnino vitanda. *Præstat otiosum esse, quam nihil agere*, his dici potest, qui ita legunt, quasi nihil agant. Secundum; Plura simul objecta contemplari caveant; multitudo enim parit confusionem. Quod si res discutienda multiplex sit, atque implexa, separatio facienda est, in membra quasi concidendo, ac singillatim unumquodque perpendendum. Tertium; Ordo etiam in meditatione servandus, ne quæ sunt ultima, primis præponantur: sed res eo, quo fluunt ordine, inspiciendæ, atque examinandæ sunt, naturæ methodum sequendo: eoque fiet, ut præcedentia lumen sequentibus affundant. Quartum; Juvabit etiam ulterior in quolibet membro contemplando divisio, quæ in notas proprias resolvat, ac veluti analysin partium efficiat. Prolixior tamen resolutio confusionem parere potest, quoniam mens etiam idearum numero obruitur (72). Sextum; Ubi materia externis signis, ut fit in geometria, representari potest, plurimum juvabit ea adhibere, ad imaginationem firmiter in objecto retinendam. Denique; notionem, quæ initio clara, & distincta fuerunt, tractu temporis delentur paulatim, atque obscuræ, sin minus confusæ, fiunt. Quamobrem quæ semel ad amussim didicimus, sæpius repetere oportet, atque altius imprimere, ne deleantur, aut confundantur. Sed hoc jam ad memoriam pertinet.

307 Et quidem magnum a memoria adjumentum ad scientias comparandas haberi, solus ille negabit, qui, nos tantum scire, quod memoria retinemus, ignoret. Plures qui in Republica litteraria magnum sibi nomen fecerunt, memoriæ magis, quam mentis viribus excelluisse, ab eorum scriptis luculenter apparet. Non is ego sum, qui memoriæ artem tradere velim. Simonides id se invenisse profitebatur apud Tullium (2. de Orat. c. 86) ex eo, quod post collapsum conclave, in quo cum Scopa, aliisque cœnabat, atque interitum fortuito, in colloquium extra triclinium evocatus vitasset, cadavera oppressorum ex ordine, quo accumbebant, recognoscens, indicavit. Sane plurimum juvare memoriæ puncta quædam figere, quæ tanquam symbola sint rerum, in memoriæ revocandarum, experimento quisque in semetipso comprobare potest. Ad ea tamen, quæ scientias comparandas spectant, nulla alia certior est via, quam sæpius repetere, quæ memoriæ commissa fuerint; ceteroqui fructus omnis præteriti laboris evanescet. Hoc sensu intelligi oportere ciceronianum illud, *memoria excolendo augetur*, vel experientia, vel metaphysica, quam jam aggressuri sumus, nos docebit.

IN-

INSTITUTIONES METAPHYSICÆ.